

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ КОНОТАТИВНОГО КОМПОНЕНТА В СЕМАНТИЦІ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті репрезентовано огляд сучасних тенденцій дослідження конотації, розглянуто її функціонування в парадигмі гендерного чинника на базі фразеологічних одиниць німецької мови. Виокремлено ядерні види конотації в гендерно маркованих фразеологічних одиницях та проаналізовано метафоричну і метонімічну моделі концептуалізації гендера.

Антропоцентризм сучасних лінгвістичних досліджень детермінує шляхи інтеріоризації біполярних статей людини – чоловіка і жінки. Проблема гендера залишається дискусійним питанням в багатьох роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, варто згадати О. Єсперсена, Р. Лакофф, С. Тромель-Пльотц, А.В. Кириліну, О.І. Горошко, О.Л. Бессонову та багатьох інших. Всіма лінгвістами акцентується гетерогенність поняття "гендера", яскравість емоційно-експресивного характеру його вербалізації, що обумовлює актуальність даної розвідки.

Мета роботи вмотивовується комплексним дослідженням експресивного модального модусу в парадигмі статі. Об'єктом аналізу розвідки стали гендерно марковані фразеологічні одиниці, які є складовою частиною лексичного рівня мови та виступають носіями систематизованої інформації про представників протилежних статей.

Оперативною одиницею експресивного модусу виступає поняття "конотації", осмислення якого екстраполює її складну природу, в тому числі й у гендерній парадигмі. Погляд у минуле засвідчує варіативну інтерпретацію конотації, зокрема як атрибут семіотики, як результат фоно-морфо-лексичних і синтаксичних зв'язків між словами, чи то як додатковий зміст лексеми [1: 50]. У концепції Ш. Балі і Т.Г. Винокур конотація постає "стилістичним (спів)значенням", в теорії В.К. Харченка осмислюється як "поєднання найрізноманітніших співзначень", в тлумаченні В.В. Степанова з'являється як "соціальний аспект значення", в роботах Л.Я. Кисельова – як "прагматичне значення", у В.Г. Гака як "потенціальні ознаки", як "емоційне нашарування" визначав Д.М. Шмельов, як "експресивно маркований компонент" у В.М. Телії, як "додатковий смисл" розглядає В.А. Маслова тощо.

Виокремлюються два основні шляхи розуміння конотації: 1) широке тлумачення [2; 3; 4] і 2) вузька інтерпретація. У першому випадку конотація постає у вигляді незліченних різновидів, які не підлягають визначенню і важко відмежовуються від прямих денотативних значень [2: 161]. Розширення сфери компетенції конотації за межі експресивно-емоційно-оцінного значення охоплення соціально-політичних, морально-етичних, етнографічних та культурних понять детермінує розмаїття різновидів конотації як "семантичної модифікації значення": культурний компонент, рівень знань, світогляд, уявлення тощо [4: 108]. У вузькому розумінні конотативна частина семантики лексем містить від трьох до п'яти елементів/компонентів, а саме емоційність(=емотивність), оцінність, експресивність(=інтенсивність), образність, стилістичне забарвлення.

В результаті аналізу відібраного корпусу фразеологічних одиниць (ФО), що містять гендерні маркери (ГМ), формуються основні види конотації в експресивно-модальному модусі системи мови: з негативною конотацією: ein roher Bursche – "грубіян, хуліган"; Gevatter Schuster und Schneider – "(презир.) міщани"; з позитивною конотацією: unter uns Pastor-/Pfarrertöchtern – unter Brüdern "між нами кажучи (говорити чесно, відверто)"; von Mann zu Mann reden "розмовляти як чоловік з чоловіком (чесно, відверто)"; негативно і позитивно конотовані як прояв енантіоконотемії: ach wie gut, das niemand weiß, dass ich Rumpelstilzchen heiß – "(жарт.-ірон.) хтось, радіє, що щось, що його стосується, залишається в таємниці"; ach du, mein Sohn Brutus – "(поет., часто ірон.) і ти також залишаєш мене (в скруті)"; негативно чи позитивно конотовані як прояв факультативності оцінного компонента: ein armer Sünder – "1. (заст.) засуджений на смерть, 2. (жарт.) бідолаха"; Gevatter stehen – "1. бути хрещеним батьком, 2. допомагати у справах, 3. (студ. жарт.) бути в боргу перед ким-н."; auf Brautschau gehen – "1. (ірон.) (про чоловіків) шукати наречену, 2. (про тварин) паруватися, 3. (екон.) дбати про інтереси (злиття компаній тощо)".

Осмислення конотації як семантичної модифікації значень досліджуваних знаків уможливило виокремлення двох основних шляхів трансформації їхнього плану змісту, серед яких акцентуються метафора в різних її модифікаціях та метонімія.

Метафора забезпечує часткову втрату узуального значення чи абсолютне згасання інтегральної семи, актуалізацію потенційної семи, що спричиняє семантичний зсув цілісного словосполучення, набуття нового значення: wie ein Faßbinder/Schneider laufen/rennen – "швидко бігти"; es regnet Schuster/Bauernjungen – "злива"; viele Köche verderben den Brei – viele Ärzte heilen übel – viele Hirten, übel gehütet "сім баб – сім рад, а дитя безпупе". Аналіз відібраного корпусу фразеологічного матеріалу засвідчує багатосторонність видів схожості, які покладені в основу ФО з ГМ, серед яких продуктивними виступають перенос за схожістю: *характеру*: alter Fuchs – "старий хитрун"; *кольору*: der rote Meister – "кат"; *функцій*: der Benjamin in der Familie – "бути улюбленцем в родині (про наймолодшого сина)"; *зовнішньої форми*: etw. im Griff haben wie der Bettelmann die Laus – "бути звичним в якійсь справі"; *внутрішніх якостей*: ein blöder Kerl/Hund/Affe – "тупа макітра, дурень"; *стану/положення*: wenn ich nicht Alexander wäre, möchte ich wohl Diogenes sein; *за схожістю поведінки*: zweiter

Sieger bleiben – "програвати суперечку". Основним показником аналітичного перетворення ФО, на базі яких виникає повне переосмислення їх компонентів, є протиставлення їх метафоричного й буквального значення, тобто подвійний план. Ілюстрації запевняють, що прямі та переносні значення таких фразеологізмів із ГМ розташовані в різних змістовних відношеннях, для досягнення яких іноді необхідне розуміння змістовної історії даних ФО та семантичних процесів, що зумовили конкретне семантичне переосмислення.

Порівняння як складна кореляція значимих елементів визначається взаємовідношенням складових її елементів [5: 107]. Співвіднесеність елементів базується на категоріях логічного і мовного порівняння. Структура мовного порівняння має логічну основу, хоча вона не співпадає із структурою логічного порівняння.

У загальному вигляді логічне порівняння – "встановлення схожості / розбіжностей реалій об'єктивної дійсності" [6: 129]. Порівнянню підлягає будь-яка реалія з іншою за умови наявності загальної ознаки/ознак. В зв'язку з цим логіка висуває два взаємозв'язки та обов'язкові умови порівняння як засобу пізнання дійсності, оскільки "... самий процес пізнання є процес порівняння" [7: 130]: 1) порівнювати можна лише однорідні поняття; 2) порівняння здійснюється на ґрунті істотної ознаки.

Розглянемо прояв істотної ознаки при порівнянні як одному з видів семантичної модифікації, при якій характеристика і загальний образ чи знак-символ представлені нарізно. Інакше кажучи, гендерний компонент у складі ФО називає не власне особу/явище, а вказує на певні якості, допомагає дати оцінку: *wie Graf Rotz von der Backe* – "сміливо/зухвало", *sich freuen wie ein Schneekönig/Schneesieber* – "(жарт.) не тямити себе від радощів". Характерно, що в порівняннях ознака як підстава для порівняння може бути неістотною/нереальною, але при цьому асоціативною, що збуджує діяльність уяви. Асоціації як результат сприйняття й порівняння забезпечують гру семантичних планів та відіграють значно більшу роль ніж простий, логічний розчленований опис. Відповідно в акті порівняння реалізується закономірність, яка спрямована на виявлення конкретних багатих суб'єктивним уявленнями засобів вираження тих понять, визначення яких мало інформативні чи мало виразні.

Сутність метонімічного переносу розкривається в переносі значень за суміжністю двох реалій. За умови такого переносу між значенням ФО і значенням його прототипу встановлюється більш тісний зв'язок ніж між аналогічними значеннями при метафоричному переосмисленні. Архісема, як і диференційна сема значення вільної словосполучки зберігається в значенні ФО. Спостерігається модифікація архісеми в диференційну і актуалізація певної потенційної семи значення вільної словосполучки. Цей семантичний зсув призводить до ускладнення семантичної структури таких мовних знаків порівняно з їх прототипами.

Аналіз матеріалу виокремлює різні види суміжності, які покладені в основу метонімічних ФО з ГМ, зокрема в межах метонімічної моделі виокремлюються наступні продуктивні види зв'язку: 1) синекдохічний перенос, тобто вихідне та похідне значення співвідносяться як частина і ціле: *fader Zipf* – "занудний хлопець"; *falscher Wilhelm* – "штучна коса/волосся"; *Argusaugen haben* – "очі Аргуса, всевидящі очі"; *des Kaisers neue Kleider* – "людські слабкості і марносластво" – *der alte Adam* "старі звички людини"; 2) причинно-наслідковий перенос, коли вихідне та похідне значення співвідносяться як дія і результат дії: *j-m ein Kuckucksei ins Nest legen* "зробити сюрприз (народити позашлюбну дитину (про одружену жінку)"; *Caesar cum videret, portum plenum esse, juxta navigavit* "(досл.) коли Цезар побачив, що в порту повно кораблів, він причалив поруч". Співвідношення метафоричної та метонімічної моделей трансформацій засвідчує кількісну перевагу метафоричного переосмислення, оскільки воно є більш експресивною трансформацією порівняно з метонімічним переносом, що пояснює кількісну обмеженість останнього семантичного перетворення в нашій роботі.

Еклектичність природи конотації дозволяє ототожнити її з міфом ускладненої структури, оскільки знак первинної семасіологічної системи (денотативної) стає позначуваним у вторинній [8]. Зазначене функціональне розшарування конотативного компонента дозволяє виокремити різні види тропів та фігур з огляду на різницю цих понять в сучасній стилістиці [9: 75-77], що власне і становить інтерес для подальших цікавих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев А.Я. Стилистическая информация языкового знака // Филологические науки. – 1982. – № 1. – С. 50-55.
2. Блумфилд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. – 608 с.
3. Говердовский В.И. Теоретический и практический аспекты лексической коннотации (морфологический поход): Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – М., 1990. – 94 с.
4. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1969. – 192 с.
5. Карцевский С.О. Сравнение // Вопросы языкознания, 1976. – № 1. – С. 107-112.
6. Кондаков Н.И. Логика / Пособие для учителей – М.: Учпедгиз, 1954. – 512 с.
7. Потебня А.А. Мысль и язык (Извлечения) // Историческое языкознание XX веков в очерках и извлечениях / Под. ред. В.А. Звегинцева. – М.: Просвещение, 1964. – С. 136-142.
8. Барт Р. Миф сегодня // Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 72-130.
9. Москвин В.П. Тропы и фигуры: параметры общей и частных классификаций // Филологические науки, 2002. – № 4. – С. 75-85.
10. Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik /hrsg. und bearb. Von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1992. – 865 S.

Куликовская Н.И. Функциональное поле коннотативного компонента в семантике гендерно маркированных фразеологических единиц.

В статье представлен анализ современных тенденций исследования коннотации, рассмотрено ее функционирование в парадигме гендерной детерминанты на базе фразеологических единиц немецкого языка, выделены ядерные виды коннотации в гендерно маркированных фразеологических единицах, проанализированно метафорическая и метонимическая модели концептуализации гендера.

Kulykovska N.I. The functional field of a connotative component in the semantics of the phraseological units with gender markers.

The article represents the modern tendencies of connotational research, describes its functional fields in the paradigm of the gender's determinant in the phraseological system of the German language. Besides, the central types of connotation are distinguished in phraseological units with gender markers, the different models of gender conceptualization, especially the metaphorical and the metonymical verbalization are analyzed.